

جنگ شیمیایی عراق علیه ایران

به روایت اسناد سازمان ملل متحد

شهریار خاطری

کاربرد سلاحهای شیمیایی علیه ایران و اقدامات سازمان ملل

تاریخچه خلع سلاح شیمیایی^۱

به جرأت می‌توان گفت سلاحهای شیمیایی تنها سلاحهای جنگی هستند که بیشترین و قدیمی‌ترین معاهدات بین‌المللی برای منع کاربرد آن وجود دارد بدلیل ماهیت غیر انسانی و وحشیانه این گونه سلاحها، از قرن‌ها پیش که از سلاحهای شیمیایی در شکل ابتدائی آن در جنگها استفاده می‌شد، قراردادهای مختلفی برای ممنوع ساختن این سلاحها شکل گرفت.

- اولین قرارداد بین‌المللی برای محدود سازی استفاده از سلاحهای شیمیایی به سال ۱۶۷۵ بر می‌گردد، هنگامیکه فرانسه و آلمان با امضاء موافقنامه‌ای در استراسبورگ در مورد ممنوعیت کاربرد گلوله‌های سمی به توافق رسیدند.
- دویست سال بعد در ۱۸۷۴ «کنوانسیون بروکسل در مورد حقوق و قوانین جنگ»^۲ کاربرد سموم یا سلاحهای سمی و نیز سلاحها، پرتابه‌ها و موادی که باعث مصدومیت و رنج غیر معمول می‌شود را ممنوع اعلام کرد.
- پیش از پایان قرن نوزدهم و در سال ۱۸۹۹ کنفرانس بین‌المللی صلح در لاهه بر پا شد و منجر به امضاء موافقنامه‌ای در ممنوعیت استفاده از پرتابه‌های جنگی محتوی گازهای سمی گردید.

با وجود سه توافقنامه بین‌المللی فوق‌الذکر، در طول جنگ جهانی اول (۱۹۱۸-۱۹۱۴) جهان شاهد هولناک‌ترین کشتارهای ناشی از کاربرد سلاحهای شیمیایی بود. تلفات بی‌شمار و حملات وسیع شیمیایی با بکارگیری شیوه‌های نوین کاربرد گازها و مواد سمی مهلک و ناتوان‌کننده در این جنگ باعث بروز نگرانیهای عمیقی در سطح جهان گردید و متعاقباً منجر به انعقاد یکی از معروفترین معاهدات بین‌المللی کاربرد سلاحهای شیمیایی یعنی "پروتکل ۱۹۲۵ ژنو" شد که در آن کاربرد گازهای خفه‌کننده، سمی یا سایر گازها و نیز شیوه‌های جنگ میکروبی منع شده است.^۳ اکثر کشورهای جهان از جمله ایران و عراق این پروتکل را امضاء نمودند.

با وجود امضاء این پروتکل توسط بسیاری از کشورهای جهان، این معاهده دارای نقصان بسیار بزرگی بود و آن اینکه تنها ناظر به ممنوعیت «کاربرد» سلاحهای شیمیایی یا میکروبی بود و «توسعه»، «تولید» و «انباشت» این سلاحها را منع نمی‌کرد به

^۱ - Chemical disarmament

^۲ - The Brussels convention on the law and customs of war 1874

^۳ - The 1925 Geneva protocol for the prohibition of the use of Asphyxiating, poisonous or other gases and Bacteriological Methods of warfare.

علاوه بسیاری از کشورهای جهان این پروتکل را با این تبصره امضاء نمودند که حق کاربرد سلاحهای شیمیایی را علیه کشورهای غیر عضو پروتکل و نیز مقابله به مثل در صورت حمله شیمیایی به کشورشان را برای آنان مجاز می‌دانست.

در سال ۱۹۷۱ و در راستای بر طرف نمودن نواقص پروتکل ۱۹۲۵ ژنو، کمیته خلع سلاح سازمان ملل (که بعدها به کنفرانس خلع سلاح تبدیل شد) متن نهائی کنوانسیون منع توسعه، تولید و انباشت و کاربرد سلاحهای بیولوژیک (میکربی) که به کنوانسیون سلاحهای بیولوژیک (BWC)^۴ معروف است را آماده نمود که به صراحت کشورهای عضو را متعهد می‌سازد مذاکرات خود را تا حصول یک معاهده بین المللی برای منع سلاحهای شیمیایی دنبال نمایند و لذا از همان زمان مذاکرات مربوط به تهیه متن کنوانسیون سلاحهای شیمیایی بصورت جدی آغاز شد.

بدنبال نزدیک به ۲۰ سال مذاکرات فشرده در "کنفرانس خلع سلاح"، سرانجام متن نهائی کنوانسیون سلاحهای شیمیایی نیز در سال ۱۹۹۲ آماده و مورد توافق اعضاء واقع گردید. این کنوانسیون در ۱۳ ژانویه ۱۹۹۳ طی مراسمی در پاریس به امضاء ۱۳۰ کشور جهان رسید و متعاقباً به امضاء دبیر کل سازمان ملل نیز رسید.

کشورهای امضاء کننده این کنوانسیون می‌بایستی آنرا در مجالس خود نیز به تصویب برسانند^۵ و براساس مفاد کنوانسیون، ۱۸۰ روز پس از به تصویب رسیدن کنوانسیون توسط شصت و پنجمین کشور عضو، این کنوانسیون لازم الاجرا خواهد شد، بدین ترتیب در روز ۲۹ آوریل ۱۹۹۷ کنوانسیون سلاحهای شیمیایی رسماً لازم الاجرا گردید.

---

⁴ - The convention on the prohibition of the development, production and stockpiling of Bacteriological (Biological) and toxin weapons (BWC)

لازم به ذکر است که با وجود ممنوعیت های کاملی که در این کنوانسیون در مورد سلاحهای بیولوژیک وجود داشت، این معاهده فاقد پیش بینی لازم در مورد مکانیسم بازرسی و راستی آزمائی (Verification) برای کشورهای عضو می باشد.

⁵ - Ratification

سازمان منع سلاحهای شیمیایی (OPCW)^۶

از زمان امضاء شدن کنوانسیون سلاحهای شیمیایی تا لازم الاجرا شدن آن (۱۹۹۳-۱۹۹۷) مسئولیت فراهم نمودن ساز و کارهای اجرائی شدن کنوانسیون و چگونگی آن بعهده کمیسیون مقدماتی^۷ بود که در لاهه استقرار داشت، با لازم الاجرا شدن کنوانسیون در سال ۱۹۹۷ مسئولیت حسن اجرای مفاد کنوانسیون از جمله برنامه‌های راستی آزمائی و بازرسی‌ها و آموزش بازرسان و سایر امور اجرائی کنوانسیون بعهده سازمانی تحت عنوان «سازمان منع سلاحهای شیمیایی (OPCW)» گذاشته شد که مقر آن در شهر لاهه هلند بوده و محل دائمی اجلاس‌های سالیانه و سایر اجتماعات رسمی کشورهای عضو کنوانسیون می‌باشد.

تاریخچه کاربرد سلاحهای شیمیایی

هر چند که مواد سمی و کشنده حتی در جنگهای باستان برای از پا در آوردن دشمن مورد استفاده قرار می‌گرفت اما کاربرد وسیع سلاحهای شیمیایی به شکل مدرن آن در جنگ اول جهانی رخ داد.

^۶ - Organization for the prohibition of chemical Weapons

^۷ - preparatory commission (prepcom)

در روز ۲۲ آوریل ۱۹۱۵ (که بعنوان روز تولد جنگ شیمیایی نام گرفت) در شهر ایپر بلژیک، ارتش آلمان با استفاده از کپسولهای محتوی گاز خفه کننده کلر هزاران نفر از سربازان متفین در جبهه مخالف را از پای در آورد و از آن پس طرفین درگیر بصورت مکرر و در مقیاس وسیع از انواع سلاحهای شیمیایی علیه یکدیگر استفاده کردند.

در طول همین جنگ بود که برای اولین بار عامل شیمیایی ناتوان کننده خردل (سولفور موستارد) که بعنوان عامل تاول زا نیز شناخته می شود توسط ارتش آلمان مورد استفاده واقع شد (۱۹۱۷ - جبهه ایپر در بلژیک).

تلفات هولناک سلاحهای شیمیایی در جنگ اول جهانی، فوق تصور بود: یک میلیون مصدوم و بیش از نود هزار کشته که حاصل بکارگیری حدود ۱۲۴ هزار تن انواع سلاحهای مهلک و ناتوان کننده شیمیایی بود.

هر چند با امضاء پروتکل ۱۹۲۵ ژنو، کاربرد این سلاحها بعد از جنگ جهانی ممنوع اعلام گردید اما در فاصله بین دو جنگ جهانی بسیاری از کشورهای دنیا به توسعه، تولید و انباشت سلاحهای شیمیایی ادامه دادند. با این حال با کمال تعجب در طول نبردهای خونین جنگ دوم جهانی (۱۹۳۹ - ۱۹۴۵) از سلاح شیمیایی استفاده نشد که شاید دلیل آن هراس از مقابله به مثل کشورهای طرف جنگ و غیر قابل کنترل بودن عواقب و تلفات ناشی از این سلاحهای مخوف بود (برخی مورخان معتقدند از آنجا که هیتلر خود در جنگ اول جهانی هنگامی که در ارتش آلمان خدمت می کرد در اثر مصدومیت با گاز خردل آسیب دید و بدلیل تجربه تلخ صدمات ناشی از این سلاحها از کار برد آن در جنگ دوم جهانی امتناع کرد).

هر چند در طول سالهای بین دو جنگ و پس از جنگ دوم جهانی در برخی نقاط دنیا بصورت محدود از سلاحهای شیمیایی استفاده شد اما عملاً تا پیش از تجاوز عراق به ایران از این سلاحها بصورت وسیع در هیچ جنگی استفاده نشد.

جنگ شیمیایی عراق علیه ایران

تهاجم گسترده ارتش عراق به جمهوری اسلامی ایران در ۳۱ شهریور ماه ۱۳۵۹ منجر به اشغال بخشهای وسیعی از خاک ایران توسط ارتش عراق در طول ماههای اولیه جنگ گردید که ناشی از عدم آمادگی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران برای رویارویی با تهاجم وسیع عراق به ویژه در شرایط ویژه پس از وقوع انقلاب اسلامی در ایران بود.

با تجدید قوای نیروهای رزمنده و آغاز عملیات آفندی علیه ارتش عراق بتدریج سرزمینهای اشغال شده توسط متجاوزین آزاد گردید که اوج آن حماسه سوم خرداد ۱۳۶۱ و آزاد سازی خرمشهر بود و پس از آن سلسله عملیات نظامی موفقیت آمیزی که ضمن کشانیدن جبهه نبرد به خاک دشمن، تهدیدی جدی برای نقاط استراتژیک درون خاک عراق از جمله بندر مهم و سوق الجیشی بصره و جزایر نفت خیز مجنون در جنوب و ارتفاعات مهم کردستان عراق به شمار می‌رفت.

در چنین شرایطی و با تغییر موازنه نظامی جنگ به سود ایران، ارتش عراق که خود را در آستانه شکست می‌دید اقدام به ارتکاب یکی از پلیدترین جنایات جنگی تاریخ معاصر نمود و برای اولین بار پس از جنگ اول جهانی به کاربرد وسیع سلاحهای شیمیایی علیه رزمندگان و مردم بی دفاع ایران مبادرت نمود.

هر چند در طول سال های ۱۳۶۱ و ۱۳۶۲ ارتش عراق در جبهه‌های غرب و میانی بصورت محدود از سلاحهای شیمیایی استفاده نمود اما وسیع ترین حملات شیمیایی در طول عملیات خیبر(اسفند ۶۲ جزایر مجنون) عملیات بدر(اسفند ۶۳ ، جزایر مجنون) عملیات والفجر ۸ (بهمن ۱۳۶۴ تا فروردین ۱۳۶۵، فاو) کربلای ۴ و ۵ و ۸ (دیماه ۱۳۶۵ تا فروردین ۱۳۶۶، شرق بصره ، شلمچه) والفجر ۱۰ (اسفند ۶۶ و فروردین ۱۳۶۷، کردستان عراق - حلبچه) و تک های متعدد ارتش عراق از فروردین ۶۷ تا پایان جنگ (مرداد ۶۷) در جبهه‌های مختلف اتفاق افتاد.

بمباران شیمیایی مناطق مسکونی

برای اولین بار در طول تاریخ، رژیم عراق از سلاحهای شیمیایی علیه مردم غیر نظامی و در مناطق مسکونی ایران و کردستان عراق استفاده نمود که منجر به شهید و مصدوم شدن هزاران نفر از مردم بی‌دفاع که فاقد هرگونه امکانات حفاظتی بودند گردید، اوج این جنایات، بمباران شیمیایی شهر سردشت در استان آذربایجانغربی بود که در هفتم تیر ماه ۱۳۶۶ منجر به شهید و مصدوم شدن بیش از ۴۵۰۰ نفر از مردم این شهر گردید.^۸

علاوه بر این شهر، روستاهای اطراف بانه (فروردین ۶۶) ، شهر حلبچه (اسفند ۶۶) روستاهای اطراف مریوان (اسفند ۶۶ و فروردین ۶۷) شهر نودشه (فروردین ۶۷) روستاهای اطراف سرپل ذهاب (مرداد ۶۷) و شهر اشنویه (مرداد ۶۷) نیز هدف حملات شیمیایی عراق واقع شدند. در این حملات بطور بی‌سابقه‌ای از انواع عوامل شیمیایی جنگی علیه مردم روستاها و شهرهای مرزی استفاده می‌شد. تنها در یکی از این حملات که در ۶۶/۱۲/۲۸ در منطقه مریوان رخ داد روستاهای منطقه قلعه جی تادزلی با بیش از ۳۰۰ بمب شیمیایی مورد هدف قرار گرفت و به روستاهای کوچک قلعه جی بیش از ۱۱ بمب شیمیایی اصابت کرد.^۹

رژیم عراق همچنین در ماههای پایانی جنگ بصورت رسمی تهدید کرد که بزودی شهرهای بزرگ ایران از جمله تهران را با موشکهای مجهز به کلاهک شیمیایی مورد حمله قرار خواهد داد، با تداوم این تهدیدها برنامه هائی برای دفاع غیر نظامی و آموزش مردم جهت آمادگی در مقابل حملات شیمیایی احتمالی به اجرا در آمد.

تمرین آمادگی برای مقابله با حملات شیمیایی در تهران، ۱۳۶۷

^۸- UN document S/19006. Jul 30 1987

^۹- جنگ شیمیایی عراق و تجارب پزشکی آن - دکتر سید عباس فروتن، ۱۳۸۲ - ص ۲۱۱.

حمله شیمیایی به بیمارستانها و مراکز درمانی

حتی بیمارستانها و مراکز درمانی نیز از حملات شیمیایی رژیم عراق مصون نماندند، مراکزی که در کلیه جنگها و براساس اصول اولیه انسانی و قوانین بین‌المللی بایستی از حملات نظامی مصون باشند. رژیم عراق نه تنها این مراکز را بارها مورد بمباران و موشک باران قرار می‌داد بلکه پا را فراتر نهاده و برخی از این مراکز را هدف بمباران شیمیایی قرار داد که منجر به شهادت و مصدومیت تعداد زیادی از بیماران و مجروحین تحت درمان و نیز پزشکان و پرستاران و پرسنل این مراکز گردید.

دو نمونه از بارزترین این جنایات عبارتند از :

- ۱) بمباران شیمیایی بیمارستان صحرائی حضرت فاطمه (س) در آبادان^{۱۰} (ششم و هشتم اسفند ۱۳۶۴).
- ۲) بمباران شیمیایی بیمارستان صحرائی ۵۲۸ سومار (دهم دیماه ۱۳۶۵)، در آمارهای اولیه تلفات این حمله ۴۰۰ مصدوم و ۲۰ شهید ذکر شده بود^{۱۱-۱۲} که در روزهای بعد بتدریج افزایش یافت. چند تن از پزشکان متخصص و اساتید جراحی نیز در این حمله ناجوانمردانه به شهادت رسیدند.

کاربرد گازهای اعصاب ، اولین بار در تاریخ:

عوامل اعصاب که ساختمان شیمیایی آنها شباهت زیادی به سموم آفت کش دارد، عوامل بسیار کشنده و سمی می‌باشند که اولین بار توسط دانشمندان شیمیدان آلمانی در سالهای قبل از جنگ دوم جهانی و در طول این جنگ ساخته شدند این عوامل که جزء ترکیبات سمی ارگانوفسفره می‌باشند پس از استنشاق یا جذب از راه بافتهای مختلف بدن با ایجاد اختلال در انتقال پیامهای عصبی باعث بروز اختلال در تنفس، دید، هوشیاری ، فشار خون و ضربان قلب و سایر اعمال حیاتی بدن شده و می‌تواند به سرعت فرد مصدوم را از پای در آورد.

با وجود انباشته بودن زرادخانه‌های تسلیحاتی آلمان از این گاز کشنده در طول جنگ دوم جهانی و نیز دستیابی سایر کشورها از جمله آمریکا و شوروی در طول جنگ سرد به این سلاحهای کشنده، گازهای اعصاب هیچ‌گاه در جنگها مورد استفاده واقع نگردید و ماهیت غیرانسانی این سلاحها همواره مورد نکوهش واقع می‌شد.

¹⁰ -UN Document S/17911 Mar 12,1986

¹¹ -UN Document S/18553 Jan 2,1987

¹² -UN Document S/18555 Jan 5,1987

رژیم عراق برای اولین بار ضمن استفاده وسیع از انواع عوامل اعصاب (تابون - سارین - سومان - وی ایکس) از انواع ابزارهای جنگی از جمله بمب، راکت، گلوله‌های توپ، خمپاره و کاتیوشا، برای کاربرد این گازهای مهلک استفاده کرد.^{۱۳-۱۴-۱۵}

واکنش سازمان ملل و شورای امنیت به حملات شیمیایی

بدنبال شدت یافتن کاربرد سلاحهای شیمیایی توسط رژیم عراق و به درخواست رسمی جمهوری اسلامی ایران، اولین گروه حقیقت یاب سازمان ملل متحد متشکل از چهار کارشناس برجسته سلاحهای شیمیایی از کشورهای سوئد، استرالیا، اسپانیا و سوئیس^{۱۶} در اسفند ماه ۱۳۶۲ (مارس ۱۹۸۴) به دستور دبیر کل سازمان ملل به ایران اعزام شدند.

این هیئت در مدت اقامت خود در ایران ضمن معاینه مصدومین، نمونه برداری از مناطق آلوده و مشاهده بمبهای شیمیایی منفجر نشده گزارش سمی خود را اعلام و این گزارش در روز ۲۶ مارس ۱۹۸۴ تسلیم شورای امنیت شد. در این گزارش به صراحت کاربرد گاز خردل و عامل اعصاب (تابون) علیه رزمندگان ایرانی مورد تأیید قرار گرفت.^{۱۷}

¹³ - UN Document S/16433 Mar.26,1984

¹⁴ - Dunn. P(1986) the chemical war : Journey to Iran , NBC Defence and technology, 1:36

¹⁵ -Hiltermann, Joost. A Poisonous Affair: America, Iraq, and the Gassing of Halabja.

New York: Cambridge University Press, 2007.

¹⁶ - Dr. Gustav Andersson ,Sweden

Dr. Peter Dunn , Australia

Professor Manuel Dominguez, Spain

Colonel Ubrest Ulrich Imobersteg, Switzerland

¹⁷ - UN document S/ 16433 March 26. 1984

متعاقباً شورای امنیت در تاریخ ۳۰ مارس ۱۹۸۴ با صدور بیانیه‌ای بدون ذکر نام عراق به عنوان بکاربرنده سلاح شیمیایی، طرفین جنگ را به پایبندی به پروتکل ۱۹۲۵ ژنو دعوت نمود.^{۱۸}

بدیهی است صدور بیانیه (که برخلاف قطعنامه، الزام‌آور نبوده و فاقد ضمانت اجرائی است) آنهم بدون ذکر نام کشور خاطی و با محافظه کاری فراوان، هیچ تأثیری بر ادامه روند جنایات جنگی رژیم عراق نداشت و در ماه‌های بعد بویژه در اسفند ۶۳ (در عملیات بدر- جزایر مجنون) و نیز در عملیات والفجر ۸ در بهمن ماه ۶۴ تا فروردین ۶۵ ارتش عراق در مقیاس وسیعتری از انواع سلاحهای شیمیایی استفاده نمود.

به درخواست رسمی جمهوری اسلامی ایران، دبیرکل سازمان ملل، آقای دکتر مانوئل دومینگوئز (یکی از چهار کارشناس قبلی) را مأمور معاینه مصدومین شیمیایی ایران که در بیمارستانهای اروپائی بستری بودند نمود. بدین ترتیب دومین گزارش کارشناسی که در آن کاربرد سلاح شیمیایی علیه ایران تأیید شده بود در آوریل ۱۹۸۵ توسط دبیر کل سازمان ملل به شورای امنیت تسلیم شد.^{۱۹} سومین گروه کارشناسی سازمان ملل بدنبال حملات وسیع شیمیایی عراق در منطقه فاو (عملیات والفجر ۸) در مارس ۱۹۸۶ - اسفند ۱۳۶۴- به ایران اعزام شد. این هیئت ضمن مصاحبه با تعداد زیادی از مصدومین شیمیایی در بیمارستانهای اهواز و تهران از جمله تعدادی از اسرای عراقی که به کاربرد سلاح شیمیایی توسط عراق صریحاً اعتراف کردند گزارش مفصلی مبنی بر کاربرد گاز خردل و اعصاب علیه رزمندگان ایران را به دبیر کل ارائه نمودند^{۲۰} که در ۱۶ مارس ۱۹۸۶ به شورای امنیت تسلیم گردید.

با انتشار این گزارش و نیز انعکاس وسیع تصاویر مربوط به مصدومین شیمیایی ایران که برای معالجه به بیمارستانهای اروپائی از جمله در انگلیس - بلژیک - آلمان - هلند - سوئد و اسپانیا بستری بودند و تحت تأثیر افکار عمومی جهان، شورای امنیت در بیانیه ۲۱ مارس ۱۹۸۶ به ناچار و برای اولین بار از عراق به عنوان به کار برنده سلاح شیمیایی علیه ایران نام برد اما همچنان از صدور قطعنامه و اقدام عملی علیه این جنایت جنگی خودداری نمود^{۲۱}.

در فروردین ماه ۱۳۶۶ و در منطقه عملیاتی کربلای ۸ (شرق بصره) عراق اقدام به حملات سنگین شیمیایی با گازهای کشنده اعصاب کرد. در این حملات بصورت وسیع از عامل مهلک «سارین» استفاده شد. همچنین برای اولین بار در طول جنگ از موشکهای کاتیوشا^{۲۲} حاوی گازهای اعصاب بر علیه اهداف مختلف از جمله «مرکز تصفیه آب خرمشهر» استفاده شد و اکثر

¹⁸ - UN Document S/16454 March 30, 1984

¹⁹ - UN Document S/ 17127 24 April 1985

²⁰ - UN Document S/17911 March 12, 1986

²¹ - UN Document S/17932 March 21, 1986

²² - Multiple Rocket launcher system (MRLS)

کارگران آن تصفیه خانه که از اهالی بومی منطقه بودند به شهادت رسیده یا مصدوم شدند^{۲۳} همچنین در ابتدای سال ۶۶ مناطق وسیعی در کردستان عراق و ایران مورد حملات شیمیایی واقع شد لذا چهارمین گروه کارشناسی سازمان ملل در اردیبهشت ۱۳۶۶ به ایران سفر کرد و ضمن تأکید بر کاربرد سلاح شیمیایی علیه غیر نظامیان جزئیاتی را از وضعیت تأسف بار زنان و کودکان مصدوم در بیمارستان تهران بیان نمودند^{۲۴} از جمله گزارش تکان دهنده‌ای از مصدومین روستای آلوت در بانه و مادر بارداری که در اثر جراحات ناشی از گاز خردل به همراه دختر خردسالش به شهادت رسید.

دکتر مانوئل دمیتر در حال معاینه مصدوم شیمیایی در بیمارستان لقمان تهران، ۱۳۶۶

یکی از مصدومان شیمیایی سردشت در بیمارستان بقیه الله تهران، تیرماه ۱۳۶۶

²³ جنگ شیمیایی عراق و تجارب پزشکی آن - دکتر سید عباس فروتن - نشر طبیب ۱۳۸۲ - ص ۱۷۱ -

²⁴ - UN Document S/18852 may 8, 1987

بخشی از این گزارش: "ما آثار گاز خردل را بر خانواده یک دهقان مخصوصاً یک مادر و دختر دو و چهارساله وی مشاهده نمودیم. ما در کمال اندوه شاهد رنج کودک ۴ ساله در فاصله کمتر از ۲ ساعت با مرگش بودیم. ما صدمات شاید گاز خردل را بر روی مادر جوانی که چهار ماهه بار دار بود مشاهده نمودیم."

دبیر کل ضمن ارسال این گزارش به شورای امنیت، طی نامه‌ای از سیر روز افزون حملات شیمیایی عراق و هدف قرار گرفتن غیر نظامیان و نقض مکرر پروتکل ۱۹۲۵ ژنو عمیقاً ابراز نگرانی نمود و متعاقباً شورای امنیت در بیانیه ۱۴ می ۱۹۸۷ (۲۵ اردیبهشت ۱۳۶۶) از ادامه و تشدید کاربرد سلاح شیمیایی توسط عراق علیه ایران بویژه غیر نظامیان ابراز نگرانی نمود اما همچنان هیچ اقدام عملی برای متوقف ساختن جنایات عراق صورت نپذیرفت.

با وجود صدور این بیانیه‌ها و بدلیل فقدان محکومیت جدی و اقدامات عملی از سوی شورای امنیت، رژیم عراق بدون هیچگونه مانعی به حملات شیمیایی خود ادامه داد تا آنجا که در مقابل دیدگاه جهانیان یکی از بزرگترین و شرم آورترین جنایات جنگی تاریخ معاصر را در هفتم تیر ماه ۱۳۶۶ رقم زد و با بمباران شیمیایی شهر سردشت هزاران نفر از زنان و کودکان و مردم غیر نظامی این شهر را هدف گاز ناتوان کننده خردل قرار داد. چگونگی این حادثه و آمار شهدا و مصدومین آن طی گزارشات رسمی متعددی به اطلاع شورای امنیت سازمان ملل رسید، حتی در یکی از گزارشات تصاویر متعددی از مصدومین این فاجعه نیز ضمیمه شد^{۲۵} اما علیرغم درخواستهای مکرر ایران، هیچ هیئت کارشناسی برای بررسی این حادثه اعزام نشد.

منطقه مسکونی مرکز شهر سردشت که هدف بمبهای شیمیایی قرار گرفت

بدلیل سکوت مجامع جهانی، متعاقب عملیات والفجر ۱۰ در جبهه‌های شمال غرب و شکست ارتش عراق، جنایتی بزرگتر رقم زده شد و رژیم صدام شهر حلبچه و مناطق اطراف آن را در بی‌سابقه‌ترین حملات شیمیایی طول جنگ هدف قرار داد، برابر آمارهای رسمی که به همراه تصاویر مصدومین و شهدای فاجعه حلبچه به شورای امنیت ارسال شد، در این فاجعه کم نظیر حدود پنج هزار نفر شهید و بیش از هفت هزار نفر مصدوم شدند^{۲۶}، علیرغم اینکه مقامات کشورمان جزئیات این حادثه را به اطلاع سازمان ملل رسانیده و رسماً درخواست اعزام تیم تحقیق نمودند اما شورای امنیت به این بهانه که حادثه در داخل خاک عراق رخ داده است از بررسی موضوع خودداری کرد.^{۲۷} با این حال دبیر کل سازمان ملل تصمیم گرفت کارشناس پزشکی

²⁵ - UN Document S/19006 Jul 30, 1987

²⁶ - UN Document S/19729 April 4, 1988

²⁷ - UN Document S/19669 Mar 22, 1988

برگزیده خود، دکتر دومینگوئز را مجدداً به ایران اعزام نماید، نامبرده از ۲۸ تا ۳۱ مارس ۱۹۸۸ از ایران و از ۸ تا ۱۱ آوریل از عراق (بغداد و سلیمانیه) بازدید نمود و در گزارش مورخ ۲۵ آوریل خود^{۲۸} مجدداً کاربرد وسیع گازهای اعصاب و خردل را بویژه علیه غیر نظامیان تأیید نمود.

قربانیان حمله شیمیایی حلبچه

بدنبال انتشار وسیع اخبار فاجعه حلبچه توسط رسانه‌ها و مطبوعات در سراسر جهان و بازدید خبرنگاران خارجی از منطقه و مشاهده اجساد زنان و کودکان و مردم بیدفاع و فشار افکار عمومی و خشم و انزجار مردم کشورهای مختلف جهان از این جنایت، شورای امنیت سرانجام طرح قطعنامه‌ای را که توسط جمهوری فدرال آلمان، ایتالیا و ژاپن تهیه شده بود را مورد بررسی قرار داد و در تاریخ ۹ می ۱۹۸۸ (۱۹ اردیبهشت ۱۳۶۷) در جلسه شماره ۲۸۱۲ خود قطعنامه ۶۱۲ را به اتفاق آراء تصویب کرد.^{۲۹}

با گذشت ۴ سال از گزارشات رسمی بازرسان سازمان ملل در تأیید کاربرد سلاح شیمیایی توسط رژیم عراق این اولین قطعنامه سازمان ملل در این مورد بود اما متأسفانه در این قطعنامه نیز کوچکترین ذکری از نام عراق به عنوان به کار برنده سلاحهای شیمیایی نشد ضمن اینکه هیچ اقدام عملی بازدارنده‌ای نیز در این قطعنامه مطرح نگردید.

ناکارآمد بودن قطعنامه ۶۱۲ و نام نبردن از عراق بعنوان عامل حملات شیمیایی باعث شد تا این قطعنامه نیز عملاً هیچ تأثیری در متوقف ساختن حملات شیمیایی عراق نداشته باشد. با تداوم حملات شیمیایی وسیع عراق و به درخواست جمهوری اسلامی ایران تیمهای کارشناسی سازمان ملل دوبار در جولای ۱۹۸۸ - تیرماه ۶۷ - و اوت ۱۹۸۸ - مرداد ماه ۶۷ - از مناطق جنگی ایران و عراق بازدید و دو گزارش رسمی دیگر مبنی بر تأیید کاربرد سلاحهای شیمیایی توسط رژیم عراق منتشر و به

²⁸ - UN Document S/19823 April 25, 1988

²⁹ - S/ RES/ 0612(1988) 9 May 1988

شورای امنیت ارسال داشتند^{۳۰} -^{۳۱} در گزارش دوم که پس از حمله شیمیایی عراق به مناطق مجاور شهر اشنویه تهیه شد، به صراحت به مصدومیت کودکان و مردم غیر نظامی اشنویه توسط گاز خردل اشاره شد.

یکی از بمبهای شیمیایی منفجر نشده در جبهه جنوبی ایران

با ارسال گزارش تکانه‌دهنده بازرسان سازمان ملل به شورای امنیت و تأثیر جامعه جهانی از قربانی شدن هزاران نفر از مردم بی‌گناه با سلاحهای غیر انسانی شیمیایی، شورای امنیت را مجبور به اقدام علیه جنایات رژیم عراق نمود. این درحالی بود که جمهوری اسلامی ایران در ۲۷ تیر ماه ۱۳۶۷ رسماً پذیرش قطعنامه ۵۹۸ را اعلام نمود و مذاکرات دیپلماتیک مربوط به آتش بس در حال انجام بود و سرانجام در ۲۰ اوت ۱۹۸۸ (۲۹ مرداد ۱۳۶۷) آتش بس رسمی در جبهه های جنگ اعلام و جنگ تحمیلی عراق علیه ایران پس از ۸ سال به پایان رسید بدون آنکه شورای امنیت سازمان ملل موضع گیری قاطعی علیه حملات شیمیایی عراق از خود نشان دهد.

سرانجام شورای امنیت در تاریخ ۲۶ اوت ۱۹۸۸ (۴ شهریور ۱۳۶۷) در جلسه شماره ۲۸۲۵ خود طرح قطعنامه‌ای که توسط آلمان فدرال، ایتالیا، ژاپن و انگلستان پیشنهاد شده بود را تحت عنوان قطعنامه ۶۲۰ تصویب کرد^{۳۲} و در آن برای اولین بار این واقعیت عنوان شد که سلاحهای شیمیایی علیه ایرانیان بکار رفته و خواستار کنترل صادرات مواد شیمیایی مورد استفاده در ساخت سلاح شیمیایی و نیز واکنش سریع در مقابل کاربرد این سلاحها در آینده گردید اما چه سود که این قطعنامه پس از پایان جنگ صادر شد و نوش دارو پس از مرگ سهراب بود!

³⁰ - UN Document S /20060 July 20, 1988

این تیم مرکب از دکتر دومینگوئز از اسپانیا و دکتر اریک دالگرن کارشناس برجسته انسیستوو تحقیقات دفاعی سوئد و مدیر قسمت خلع سلاح سازمان ملل متحد بود.

³¹ - UN Document S /20134 Aug 19, 1988

این تیم متشکیل از دکتر اریک دالگرن، سرهنگ اولریش ایموبرستگ و دکتر وان هیچست و مدیر قسمت خلع سلاح سازمان ملل متحد بود.

³² - S/ RES/ 0620 (1988) 26 Aug 1988

عملکرد دوگانه شورای امنیت سازمان ملل - تناقض آشکار

همانگونه که ملاحظه شد فاصله بین اولین گزارش رسمی کارشناسان سازمان ملل در تأیید کاربرد سلاح شیمیایی در جنگ عراق علیه ایران تا اولین قطعنامه شورای امنیت در این خصوص ۴ سال بود و این قطعنامه نیز ضمن عدم ذکر نام عراق، فاقد تدابیر اجرائی برای متوقف ساختن حملات شیمیایی بود و دومین قطعنامه نیز پس از اعلام آتش بس و پایان جنگ صادر شد و عملاً فاقد ارزش بود در حالیکه در سایر مناقشات بین المللی و آنجا که منافع کشورهای قدرتمند اقتضا می کند، شورای امنیت همچون ابزاری در دست گردانندگان سیاست جهانی بلافاصله وارد عمل می شود.

در بامداد روز دوم اوت ۱۹۹۰ (۱۱ مرداد ۱۳۶۹) رژیم عراق با حمله به کویت، این کشور را اشغال نمود. از آنجا که این اقدام عراق تهدیدی برای منافع آمریکا و کشورهای غربی و بهانه‌ای برای تضعیف ارتش عراق بود (که در فاصله پس از جنگ با ایران با دستیابی به انواع سلاحهای مخرب و دانش نظامی تهدیدی برای غرب به شمار می رفت) اقدامات ذیل توسط شورای امنیت صورت گرفت:

- به فاصله چند ساعت از حمله عراق و در همانروز شورای امنیت با صدور قطعنامه ۶۶۰ ضمن محکوم کردن این تهاجم خواستار خروج فوری و بدون قید و شرط عراق از این کشور شد.
- کمتر از چهار روز از تهاجم عراق شورای امنیت با صدور قطعنامه ۶۶۱ ضمن اعمال تحریمهای گسترده، بایکوت کاملی را در روابط تجاری، اقتصادی و مالی عراق ایجاد کرد همچنین توسل به زور را نیز مجاز شمرد. در این قطعنامه شدیدترین تحریمهای ممکن علیه یک کشور در تاریخ حیات سازمان ملل گنجانده شده است. این تحریمها متعاقباً به کلیه وسایل حمل و نقل از جمله هوایی نیز تسری یافت و عملاً روابط عراق با جهان خارج را قطع نمود.^{۳۳}

۳۳- (قطعنامه‌های ۶۶۵-۶۶۹-۶۷۰)

- تنها در طول ۴ ماه اول پس از تهاجم عراق به کویت، شورای امنیت اقدام به صدور ۱۲ قطعنامه کرد که از لحاظ قاطعیت تسلسل، سرعت و تأثیر گذاری از تاریخ تأسیس سازمان ملل متحد تاکنون بی سابقه بوده است. تعداد این قطعنامه‌ها متعاقباً به ۲۴ قطعنامه رسید.^{۳۴}
- در ۲۹ نوامبر ۱۹۹۰ شورای امنیت با صدور قطعنامه ۶۷۸ ضمن مجاز شمردن توسل به زور و اقدامات قهر آمیز علیه عراق برای خروج از کویت (که مبنای حمله گسترده نیروهای آمریکا و متحدین به عراق گردید) موضوعات مربوط به خلع سلاح عراق، پرداخت خسارت توسط عراق و ... را همچون پیمان صلحی که فاتحین علیه کشور مغلوب در جنگ به دلخواه خود ترسیم می کنند، به عراق تحمیل نمود.

هواپیماهای جنگی نیروهای ائتلاف در حال پرواز بر فراز چاههای نفتی در حال سوختن در کویت. ۱۹۹۱

تلفات جنگ شیمیایی:

در طول جنگ عراق علیه ایران، حدود یک میلیون نفر از رزمندگان و مردم مناطق مرزی در معرض عوامل شیمیایی جنگی قرار گرفتند و از این تعداد بیش از یکصد هزار نفر بر اساس مدارک موجود در مراکز درمانی (اورژانس ها، بیمارستانهای صحرائی و سایر مراکز درمانی) تحت درمان قرار گرفتند که عمدتاً دارای مصدومیت متوسط و شدید بودند.

در طول جنگ تحمیلی بالغ بر ۷۵۰۰ نفر مستقیماً در اثر حملات شیمیایی جان باختند، هر چند تعداد زیادی نیز تا پایان جنگ بر اثر عوارض ناشی از این صدمات به شهادت رسیدند و پس از پایان جنگ نیز تاکنون صدها نفر در اثر عوارض دیررس ناشی از مصدومیت شیمیایی جان باخته اند.

۳۴ - مواضع شورای امنیت در قبال جنگ عراق و کویت - سعید خالور زاده - دفتر مطالعات سیاسی وزارت خارجه

در حال حاضر با گذشت بیش از ۲۵ سال از پایان جنگ تحمیلی، بیش از هفتاد و پنج هزار مصدوم شیمیایی تحت پوشش خدمات درمانی و حمایت‌های اجتماعی میباشند و نیازمند مراقبت‌های پزشکی دائم هستند و این تعداد با گذشت زمان رو به افزایش است چرا که بسیاری از مصدومان شیمیایی به تدریج و پس از سالها، عوارض دیررس مصدومیت با گاز حردل را بروز میدهند و با آن مبتلا میشوند.

بسیاری از این مصدومان شیمیایی، غیر نظامیان ساکن روستاها و شهرهای مرزی هستند و زندگی روزمره این افراد بدلیل بیماریهای ناتوان کننده ناشی از مصدومیت شیمیایی با سختی فراوان همراه است.

نتیجه گیری :

با گذشت دو دهه از فاجعه کاربرد سلاحهای شیمیایی در جنگ علیه ایران، هنوز پیامدهای انسانی و زیست محیطی کاربرد این سلاحهای سمی و غیر انسانی تهدیدی جدی برای سلامت قربانیان و محیط زیست منطقه به شمار می‌رود و دهها هزار نفر از قربانیان این سلاحها در کشور ما همچنان از عوارض و صدمات مزمن ناشی از بکارگیری سلاحهای ممنوعه شیمیایی رنج می‌برند.

بکارگیری سلاحهای شیمیایی علیه ایران توسط رژیم عراق بدون شک نقض آشکار قوانین بین المللی و جنایت جنگی به شمار میرود، با این حال سکوت مجامع بین المللی در قبال این جنایت، گنجانیده نشدن این جنایات در لیست اتهامات صدام در دادگاه جنایتکاران حزب بعث و حتی سعی در انکار و تحریف این واقعیت که ایران - پس از ژاپن - بزرگترین قربانی سلاحهای کشتار جمعی میباشد، لزوم اطلاع رسانی وسیع و موثر برای مطلع نمودن افکار عمومی جهانیان در زمینه این جنایت جنگی بی سابقه را آشکار تر می‌سازد.

این مجموعه با همین هدف و برای دسترسی آسان تر پژوهشگران به اسناد تاریخی مربوط به کاربرد سلاحهای شیمیایی در جنگ عراق علیه ایران گردآوری شده.

به امید جهانی بدون جنگ و سلاحهای شیمیایی!